

HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÁRSADALMI RÉTEGEK AZ ÉSZAKKELET-ALFÖLD HATÁR MENTI TÉRSÉGEINEK MUNKAERŐPIACÁN

(Disadvantaged Social Classes in the Labour Market in the Border Regions of the Northeast Great Plain)

BALCSÓK ISTVÁN

Az északkelet-magyarországi munkanélküliségi helyzet már régóta nagyon sok cikk és tanulmány megírására adott okot, és a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve még sokáig megmarad ez az állapot. Az elmúlt bő évtized folyamán a több milliárd elköltött forint ellenére semmilyen lényeges előrelépés nem történt a gondok kezelése terén, és a magas munkanélküliség akut problémája ilyen hosszú idő óta köti gúzsba a régió fejlődését, szinte lehetetlenné téve a kitérési pontok megtalálását. Az Észak-Alföldi Régió határ menti területekkel rendelkező két megyéje már a munkanélküliség hivatalos elismerése, vagyis 1987 óta az országos élmezőnybe tartozik: Szabolcs-Szatmár-Bereg általában második Borsod-Abaúj-Zemplén mögött, míg Hajdú-Bihar a negyedik-ötödik helyen található.

A hosszú évek óta magas munkanélküliség (a munkanélküliségi ráta a legtöbb esetben meghaladta az országos átlag másfél-kétszeresét) kihat a régió gazdaságának, társadalmának mindennapi működésére, és csak nagyon hosszú idő alatt helyrehozható vagy talán helyrehozhatatlan kedvezőtlen változásokat okoz az érintett sokezer ember életében és gondolkodásmódjában. A nagy elemzésekben ezek az emberek statisztikai adatok csupán, néhány tized százalékkal hozzájárulva egy-egy mutatóhoz. Ezért az alábbiakban arra törekedtünk, hogy az Északkelet-Alföld határ menti területeinek munkaerőpiaca kutatása során szerzett személyes tapasztalatokkal fűszerezve *az ember, az egyén* problémáit, sok esetben kilátástalan helyzetét mutassuk be – vállalva a szubjektivitás kockázatát is. A kutatómunka Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye 11 határ menti munkaügyi körzetére (Kisvárdra, Vásárosnamény, Fehérgyarmat, Csenger, Mátészalka, Nyírbátor, Vámospercs, Létavértes, Berettyóújfalu, Biharkeresztes és Komádi központokkal) terjedt ki, és az 1998. október havi állapotokat rögzítette. Az azóta eltelt időszakban a munkanélküliség nem csökkent számottevően, néhány térségben még emelkedett is a munkanélküliségi ráta. Ebből következően a számok ugyan változtak az akkori állapotokhoz képest – az alábbiakban bemutatott csoportok szempontjából leginkább kedvezőtlen irányba –, az elmondottak mégis hüen tükrözik a mai valóságot. A vizsgált területen a problémák leginkább két társadalmi csoport esetében rajzolódhatnak ki a legélesebben: a tartósan munkanélküliekről, illetve a cigány népességről van szó. Ezért indokoltnak látszott, hogy a velük kapcsolatos tapasztalatokon keresztül közelítsük meg a kérdést.

Előítéletek vagy valóság? – A roma etnikum munkaerő-piaci szerepe és lehetőségei

Ha az Északkelet-Alföld határ menti területeinek problémáiról beszélünk, akkor mindenképpen érintenünk kell a roma etnikumnak a térségben betöltött szerepét és a jelenleg meglévő konfliktusok csökkenthetőségének esélyeit. A roma etnikum aránya a vizsgált területen általában az összlakosság 10%-ára tehető (pontos és megbízható adatok semmilyen forrásból nem állnak rendelkezésre), de vannak olyan települések, ahol részeseedésük eléri a 30–40%-ot. Emiatt nem mellékes az a kérdés, hogy milyen szerepet töltenek be a térség munkaerőpiacán. Általában az a jellemző kép tárul a szemünk elé, hogy a roma etnikum mintegy 70–80%-a tartósan kiszorult a legális munkaerőpiacról, és vajmi kevés esélye van arra nézve, hogy visszakерüljön oda. Ezt az igen magas arányszámot a kirendeltségek vezetőinek becslése, illetve az ezt alátámasztó, a vizsgált területen folytatott kérdőíves vizsgálatok eredményeire alapozva állapítottuk meg (Baranyi 1999b). A tartósan munkanélküliek mintegy 70%-át ők adják, és a becslések alapján a látens munkanélkülieken belül is ők vannak többségben.

A kialakult helyzetnek számos oka van. A legkézenfekvőbb ok azonnal nyilvánvalóvá válik, ha megvizsgáljuk a roma etnikum iskolai végzettségét. Az adatok tanúsága szerint képzettségi szintjük elszomorító képet mutat, és nagyrészt emiatt rendelkezik az egész északkeleti régió az országosnál jóval rosszabb mutatókkal akkor, ha a 8 általánost (vagy még annyit sem) végzettek arányát vesszük figyelembe. Nincs ez másként az általunk behatóbban vizsgált határ menti területen sem, sőt az adatok szerint még rosszabb a helyzet. Emiatt itt alapvető fontosságúak a roma etnikum számára indított felzárkóztató programok, melyek lehetőséget biztosítanak az alapfokú képzettség, majd erre építve valamilyen szakképzettség megszerzésére.

A tapasztalatok azonban nagyon ellentmondásosak. Általában nem igazán lelkesednek azért, hogy iskolapadba üljenek. Berettyóújfaluban majdnem mindegyik ilyen próbálkozás befulladt, és Mátészalka térségében is nagy erőfeszítésekbe kerül négy csoport összetartása. Vámospercsen a kisebbségi önkormányzattal együttműködve próbáltak felzárkóztató képzést szervezni. A képzést összekapcsolták volna a közhasznú munkavégzéssel (4 nap munka és 1 nap tanulás volt a terv), hogy a résztvevőknek kereseti lehetőséget is biztosítsanak. Azonban a program érdeklődés hiányában már az elején megrekedt, mert a bevonható emberek közül senki sem vállalta egy tudásfelmérő teszt megoldását. Kisvárdán 1996-ban a HAJDÚBÉT szervezett alkalmazást biztosító tanfolyamot 250 fő részére, akiknek mintegy 60%-a volt roma. A tanfolyam alatt csak kevesen morzsolódtak le, de azóta már 70 fő hagyta ott a vállalatot. Ugyanakkor tapasztalhatunk a fentebbiektől eltérő hozzáállást is. Csenger térségében már több felzárkóztató tanfolyamot is sikeresen végigvittek, és erre építve már kitűnő eredményű szakmunkás-bizonyítványt is adhattak néhány résztvevő kezébe. Összességében azonban még mindig nagyon sok tenni való van, mert a finoman szólva is hiányos végzettség miatt a roma etnikum nagy tömegei igen nehezen mobilizálhatóak.

A képzettségi szint általános emelésének sikerét azonban erőteljesen megkérdőjelezheti az is, hogy a roma etnikum nagy tömegei élnek nyomországon, gyakran elképesztő egészségügyi és lakáskörülmények között. Emellett gyakorlatilag mind-egyik családot sújtja a munkanélküliség, így a gyermekek iskoláztatását sokszor akkor is képtelenek finanszírozni, ha a megfelelő akarat egyébként meg is lenne hozzá. A jelenleg érvényes ösztöndíjat biztosító pályázati rendszer pedig nem alkalmas arra, hogy a kérdésben érdemi előrelépés születhessen. Ezért különösen fontos az, hogy a nehézségek ellenére is folytassák a romák felzárkóztató képzését, mert egy-egy sikeresen elvégzett tanfolyam pozitív motivációs hatást gyakorolhat az addig kimaradókra – főleg a kisebb falvakban. Ma még feleslegesnek tűnő próbálkozásokat is érdemes támogatni (Fehérgyarmaton mezőgazdasági ismereteket is oktatnak a tanfolyamok keretében), mert ez az egyik járható út afelé, hogy a roma etnikum ne csak a közhasznú munkák keretében juthasson álláshoz.

A másik sokat vitatott probléma a roma etnikum munkamoráljához és az ezzel kapcsolatos előítéletekhez fűződik. Ebben a kérdésben sem lehet egyértelmű választ adni, mert az egyes térségeken belül is meglehetősen vegyesek a tapasztalatok, bár kétségtelenül a negatív példák vannak többségben. Majd minden térségben vannak gondok az általuk végzett közhasznú munkák minőségével és a munkatempóval. Vámospercsen egy induló erdősítési programra alig jelentkeztek, mert „egyszerűbb volt kifogásokat találni”. Jellemző volt, hogy még azok is távol maradtak, akiknek már közel volt a jövedelempótló támogatásra való jogosultság kimerítése, és még nem volt meg a következő két éves támogatáshoz szükséges munkaviszonya. Ugyanakkor Dombrádon az 1998-as tiszai árhullámok idején a roma etnikum sokkal nagyobb arányban vett részt a gátak megerősítésében, mint az orvosi igazolásokat bemutató egyéb lakosok; és itt semmi probléma nem volt a munka minőségével sem.

Felmerülhet a kérdés, hogy általánosságban miért maradnak mégis távol a közhasznú munkáktól abban az esetben, ha már megszerezték a kötelező 180 napos munkaviszonyt. Ez ugyanis mindenhol jellemző hozzáállás, sőt arra is volt példa, hogy a jogosultsági idő megszerzése után önkényesen hagyták ott a folyamatban lévő közmunkát. A válasz elég egyszerű: nem fűződik hozzá érdekük, hogy úgy-mond „feleslegesen” dolgozzanak. A minimálbér és a szolgálati idő nem képvisel megfelelő vonzerőt a munka nélkül megszerezhető szociális segélyekkel és gyermeknevelési támogatásokkal szemben (mutatja ezt az is, hogy a közmunka-programokban szívesebben vesznek részt, mert ez nagyobb kereseti lehetőséget jelent a közhasznú munkákhoz képest). A segélyekre való berendezkedés mindenhol megfigyelhető. Ugyanez mondható el a folyamatos számolgatásról is, amely eredménye szerint a legtöbb esetben a szóba jöhető minimálbéres állással sokat vesztenének. Ezért marad a minél több – általában 3–4 – gyermek vállalása, mert így már megélik a családi pótlékból is (az már más kérdés, hogy a gyermekek iskoláztatására mennyi marad).

Emiatt sok ember szemében csak pénzt nyelő, a problémákat újratermelő feneketlen tónak tűnik a romák segélyezésének kérdése. Azonban nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a negatív előítélet, a diszkrimináció igenis megnyilvánul velük

szemben a munkaerőpiacon (igaz, ezt a munkaadók a legtöbb esetben csupán szóban közlik a kirendeltségekkel). Emiatt az általánosítás miatt a tehetségesebb, szorgalmasabb romáknak ugyanolyan nehézségekkel kell megküzdeniük, és az esetek döntő többségében nekik is csak a közhasznú és közmunkák kínálnak elhelyezkedési lehetőséget. Az sem mindig az ő hibájuk, hogy ezeket a 180 nap megszerzése után viharos gyorsasággal otthagyják. A rendelkezésre álló keretek ugyanis annyira szűkösek, hogy sokszor nincs is lehetőségük többre, mivel az önkormányzatok minél több, a jövedelempótló ellátásból való kikerüléssel fenyegetett embert szeretnének foglalkoztatni. Tehát sok településen nem is marad kitörési lehetőség, szinte törvényszerűvé válik a segélyekre alapozott életvitel.

A fentebb felvázolt kép tehát nagyon sokszínű, és nem mentes az ellentmondásoktól sem. Ennek pedig az a legfőbb oka, hogy magára a roma etnikumra ugyanez jellemző: *roma és roma nem egyforma*. A munkához való hozzáállásukat alapvetően befolyásolja a szociális környezet, amely nagymértékben függ a földrajzi elhelyezkedéstől, a történelmi hagyományoktól és a területen élő romák értelmi-képzettségi színvonalától. Óriási különbségek vannak a „putris” és az oláh cigányok között. Míg az előbbiek nem fordítanak különösebb gondot a lakáskörülményeikre, a higiénia és gyermekeik neveltetésére, addig az utóbbiak általában rendezett körülmények között élnek, és a távolabbi jövőre is gondolva szakmunkásképzőbe, gimnáziumba járatják gyermekeiket. Persze ők nem kizárólag a segélyekre hagyatkoznak, és nincs is rá szükségük. Rájuk jellemző a vállalkozó kedv, és a mezőgazdaságtól sem idegenkednek. Ennek megfelelően nagyobb gondok nélkül be tudnak illeszkedni a helyi társadalomba (sok településen a vegyesházasságok sem ismeretlenek), egyáltalán nem növelik a bűnözést, és a nemzetiségi konfliktusok veszélye sem túl nagy. A baj csak az, hogy a példájuk kevés esetben hat pozitívan a roma etnikum egészére.

Az viszont tény, hogy már a mai viszonyok mellett is óriási problémákat okoz a nagy létszámú állástalan roma népesség, és a jelenlegi népesedési folyamatokat figyelembe véve a jövőben sem lehet arra számítani, hogy a kérdés súlya bármennyire is csökkenne, arra pedig végképp nem, hogy önmagától megoldódna. Valamit tehát tenni kell, de nagy kérdés, hogy mi az, amit tenni lehet. Az mindenesetre biztos, hogy mindkét félnek változnia kell, legalább megpróbálni alkalmazkodni a másik fél elvárásaihoz. Első lépésként jó lenne elismerni azt (a „minden ember teljesen egyforma, és ezért egyforma módszerekkel oldhatók meg a problémáik is” – beidegződést félretéve), hogy a roma etnikum problémái nem kezelhetők az egész társadalomra vonatkozó megoldási stratégiákkal, mert ők a magyar társadalom önálló egységét alkotják, és bár attól természetesen nem függetleníthetők, ugyanakkor sajátos problémáik miatt nem is kezelhetők egy kalap alatt a többi társadalmi csoporttal. Ehhez persze az is kellene, hogy az utóbbi évtizedek beidegződéseit megváltoztatva el tudjuk fogadni a másságot, elismerve annak értékeit és esetleges hátrányait is. Igaz, ez nem történhet meg egyik napról a másikra, de az egész társadalom érdekében minél hamarabb meg kell történnie, hogy a következő generációkat ne terhelje a mai halogató taktika miatt a jövőben esetleg már kezelhetetlen problémaként megjelenő kérdés.

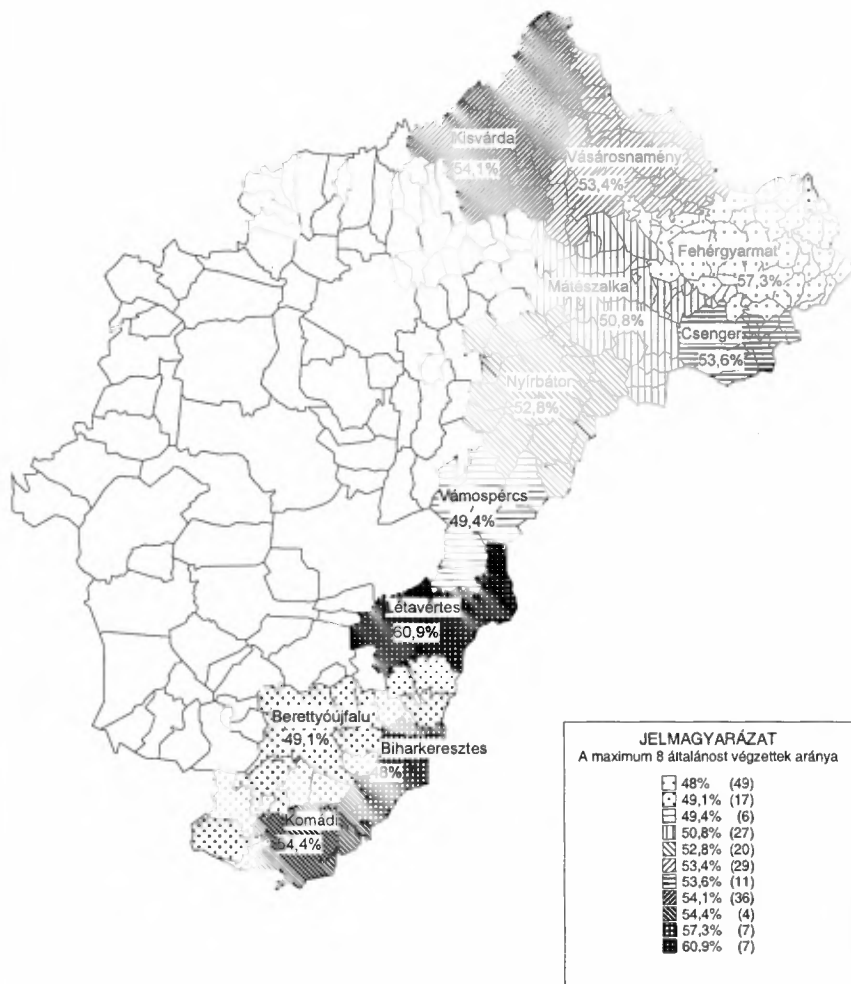
Reménytelenségre ítélve?-- A tartósan munkanélkülivé váltak

A tartósan munkanélküliek igen magas létszáma és aránya hasonlóan súlyos gondokat okoz a vizsgált területen. *A mai állapot természetes következménye annak, hogy a keleti határ mentén húzódó térségekben már igen korán magas szintre emelkedett a munkanélküliek létszáma, és a magas munkanélküliség a csökkenések ellenére állandósult* (az okokról korábban már többször is említést tettünk). Az első regisztráció óta eltelt idő alapján a két érintett megye szintjén is kiugróan magas a már több mint két éve munka nélkül lévők aránya, és ez fokozottan érvényes az elzárt, munkahellyel nem rendelkező határ menti településekre. Ennek a csoportnak az aránya minden körzetben meghaladja a megyék egyébként sem kedvező adatait (Hajdú-Bihar: 68,2%, Szabolcs-Szatmár-Bereg: 73,8%). A legkedvezőbb helyzetben Berettyóújfalu (68,7%) van, míg a legrosszabb mutatóval Nyírbátor (78,3%) rendelkezik. Ennél is figyelemreméltóbb az a tény, hogy a 11 kirendeltség közül 8 esetében 75% vagy azt meghaladó az arányszám. A probléma súlyosságát hűen tükrözi az egyik kirendeltség vezetőjének arra a kérdésre adott kesernyész válaszra, hogy mekkora a térségben a tartósan munkanélküliek aránya: „Miért, van olyan munkanélküli, aki nem az?” Ezt nyilván az a szemlélet mondatta vele, hogy a tartós munkanélküliség kritériuma nem feltétlenül a folytonosság, mert az újra és újra közhasznú munkára küldött munkanélküli ténylegesen nem kerül vissza a munkaerőpiacra – így megmarad annak, aki volt.

Jelenleg úgy tűnik, hogy – bár folynak kifejezetten számukra meghirdetett programok, és vannak kimondottan az ő elhelyezkedésüket segítő támogatások – esetükben csak tűzoltó munka folyik, és az igazi megoldás megtalálása még várat magára. *A legtöbb tartósan munkanélküli (miután kimerítette a munkanélküli segélyre való jogosultság időtartamát) a szükséges feltételek megléte esetén már csak jövedelempótló támogatást kaphat.* A munkanélküliség időtartamának elhúzódása természetesen megnöveli a jövedelempótlósok arányát, ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy a határ mente ebben a viszonylatban is általában felülmúlja a megyék átlagos értékeit (Hajdú-Bihar: 43,6%, Szabolcs-Szatmár-Bereg: 48,3%). Azonban itt nem ez az elsőrendű probléma, hanem az, hogy a *jövedelempótlósok aránya alacsonyabb, mint a tartósan munkanélkülieké.* A támogatást viszont csak akkor folyósítják tovább a kétéves jogosultság letelte után, ha a munkanélküli 180 nap munkaviszonyt szerzett a jogosultság időtartama alatt. Az előírt munkaviszonyt azonban kedvezőtlen iskolai végzettségük – a tartósan munkanélküliek több mint fele a roma etnikumhoz tartozik; az alacsony végzettségük aránya meghaladja a megyei átlagokat (Hajdú-Bihar: 49%, Szabolcs: 49,8%) (1. ábra), és az összes regisztrált iskolázottsági mutatóihoz viszonyítva is jóval kedvezőtlenebb a kép – és korösszetételük (magasabb az idősebb, elhelyezkedni képtelen korosztály aránya) miatt csak a közhasznú és/vagy közmunkák keretében képesek megszerezni, mivel a munkaerőpiacon irántuk megnyilvánuló kereslet a támogatások ellenére nagyon csekély. Ezek a programok azonban kevesebb embert képesek foglalkoztatni, mint amekkora igény lenne rá.

1. ÁBRA

A legfeljebb 8 általánost végzett jövedelempótlások aránya (1998. október)
(Share of Unemployed People Completed at Least 8 Grades of Primary School)

Forrás: Munkaügyi Központ adatai alapján saját szerkesztés.

Ezért sok embert fenyeget az a veszély, hogy kikerül az ellátási rendszerből, bár a munkaügyi kirendeltségek és az önkormányzatok megpróbálják mindig a legveszélyeztetettebbeket alkalmazni. A nők azonban így is hátrányos helyzetben vannak, mert a közhasznú munkák jellege miatt az ő foglalkoztatásuk sokkal nehezebben oldható meg.

A tartós munkanélküliség egyénre és társadalomra negatív hatásait már sokan és sok helyen leírták. Mi csupán az egyénre gyakorolt legsúlyosabb hatásokat említjük meg. A mellőzöttség, a feleslegessé válás érzete sokuk esetében vezet betokosodáshoz, és még több embert sodor valamilyen szenvedélybetegség irányába. A hosszú állástalanság következtében megindul az egyén leépülése – szellemi és fizikai értelemben egyaránt. A megszerzett szakmai képzettség gyorsan megkopik, elévül; ezért sok esetben az új munkahelyek létesítése sem jelentene megoldást, mert ezek az emberek a rengeteg kihullott tudásanyag hiányában már nem lennének versenyképesek. Emiatt gyakorlatilag nincs esélyük az elhelyezkedésre, és nem rendelkeznek perspektívákkal sem. Egyetlen céljuk csak az lehet, hogy bent maradjanak a megélhetésüket biztosító ellátási rendszerben.

Mivel ez a bevételi forrás nem túlságosan magas, ezért a *hosszabb ideje munka nélkül levőknek különböző túlélési stratégiákat kellett kidolgozniuk. Diebel Andrea és Szarvák Tibor vizsgálataikban négy alapvető csoportot különítettek el. Az első csoportba („az állami segítségre várók”) tartoznak, azok, akik nem tesznek különösebb erőfeszítéseket az elhelyezkedésre, közhasznú munkára is csak kötelezni lehet őket, és tökéletesen megelégszenek az állami segélyekkel. A „megkapaszkodók” már hosszabb távon gondolkodnak: megragadnak minden alkalmi munkalehetőséget, és a feketegazdaságban is igyekeznek jó munkájukkal megbecsülést kivívni maguknak. A „fontolva haladók” azok, akik az első pillanattól kezdve tisztában vannak a helyzetükkel, és tudatosan számolgatva igénybe vesznek mindent, ami jár nekik, de az állami segélyek már csak kiegészítő forrásként jönnek szóba. A „felesleges emberek diplomával” vannak a legrosszabb helyzetben, mert megszerzett tudásuk, szellemi tőkájük ebben a térségben gyakorlatilag használhatatlan, és csak nagyon nehezen tudnak alkalmazkodni a megváltozott helyzethez (Diebel–Szarvák 1997).*

Bármelyik csoportba is tartozzon azonban valaki, a túlélés keretei a legtöbb esetben meglehetősen szűkösek. A nyári és őszi hónapok nyújtják a legszélesebb lehetőségeket, mert aki fizikailag bírja, ilyenkor akár az egész időszakot végigdolgozhatja a napszámos munkák elvállalásával. Ugyanakkor Komádi térségében a jellemzően nagy szegénység és tökehiány következtében még ez a lehetőség is csak szűkösen áll rendelkezésre. A napszámos munkákat nagy általánosságban feketén végzik, és ennek legalizálásában segítségükre van az éppen ez ellen bevezetett alkalmi munkavállalói könyv is. Az alkalmi munkák mellett a háztáji gazdálkodás segíti még a legtöbb esetben a talpon maradáást, de ez önmagában még nem elegendő a megélhetéshez. Ráadásul ez a forma a roma etnikum szinte teljes egészénél hiányzik, mert körükben nincsenek hagyományai (bár vannak kísérletek a meghonosítására) (Mező 1999). Emellett a határ mentén bevett szokás még a jövedelem üzemanyag-

csempészettel és hátizsák-kereskedelemmel történő kiegészítése, de ezek nem minden tartósan munkanélküli számára elérhető lehetőségek – már csak a határok hosszú szakaszokra kiterjedő átjárhatatlansága miatt is (Dancs 1999). A túlélés általánosan használt eszköze azonban mindenhol az igényszint mérséklése, az élet-színvonalnak a jövedelemhez való igazítása. Ez azonban már társadalmilag is káros tendencia, mert az igénytelenséget terjeszti, és generálja az elszegényedést a problémával leginkább sújtott területeken.

Nem mellékes, bár szinte megválaszolatlan kérdés a látens munkanélküliek aránya a vizsgált területen. Ők azok, akik vagy kikerültek a munkaügyi kirendeltségek adatbázisaiból (ezen keresztül az ellátási rendszerből), vagy soha nem is szerepeltek abban. A regisztráció hiánya miatt eleve reménytelen az elhelyezésük, és azt sem lehet tudni, hogy dolgoztak-e valaha egyáltalán (háztartásbeliek, csökkent munkaképességűek stb.). Létszámukat nem lehet pontosan megbecsülni, az erre vonatkozó felmérések alapján is csak óvatos becslésre van lehetőség. A kirendeltségenkénti becsült arányuk alapján 5–20% ponttal növelnék meg a munkanélküliségi rátát. Arányuk különösen az elzárt, népesebb roma közösséggel rendelkező településeken magas, és ott alacsony (Nyírbátor), ahol a munkalehetőségeket csak a munkaügyi kirendeltségen keresztül lehet elérni – és ez az emberekben is tudatosult. Néhányan azt is vitatják, hogy munkanélkülinek tekinthetjük-e őket egyáltalán, mert esetükben a regisztráció mellett általában a munkalehetőség keresése is hiányzik a szükséges ismérvek közül. Ennek ellenére a probléma létezik még akkor is, ha ők maguk szűklátókörűségük miatt nem érzik annak.

Összességében a tartósan munkanélküliek nagy létszáma és az ehhez kapcsolódó problémák semmivel sem jelentenek kisebb gondokat a roma etnikum fentebb vázolt problémáinál. A megoldási lehetőségek is legalább annyira szűkösek. A jelenleg alkalmazott megoldások többségéről mindenki tudja, hogy legfeljebb a helyzet szinten tartására elegendőek, a javítására azonban már nem képesek. A tartósan munkanélküliek problémái aligha oldhatók meg addig, amíg a munkaerőpiacon ma meglévő feszültségek nem csökkennek elfogadható szintre. Ugyanakkor a tartósan munkanélküliek is csak abban az esetben számíthatnak komolyabb elhelyezkedési esélyre, ha jelentősen változik mentalitásuk – főképpen a munkahely-keresést illetően.

Más kérdés, hogy megvalósíthatók-e a fentebb felvetett, és aligha vitathatóan szükséges változtatások. Igencsak elgondolkodtató tény, hogy az ország második legnagyobb városában, a leendő régióközpontban a Debreceni Egyetem a legnagyobb foglalkoztató, és az oktatási intézményt az önkormányzat követi. A döntően mezőgazdasági adottságú területen az idénymunkák lezárultával, illetve a szintén az időjáráshoz kötött közhasznú munkák befejeztével a téli hónapokban a határ menti térségekben 100 munkanélküli általában kettőnél kevesebb álláshely jut. Ezért nem minden esetben megalapozott az az állítás, hogy aki dolgozni akar, az el is tud helyezkedni. A Nyugat- illetve Közép-Magyarországon folyamatosan gyarapodó munkahelyek keleten egyáltalán nem érzetik hatásukat, és nem generálnak hasonló folyamatokat – a külföldi tőke érdeklődése ugyanis továbbra is minimális.

A fentebb felsorolt problémák amnyira sokrétűek, hogy azokat önmagukban képtelenek kezelni a térségek. Kormányzati segítségre van tehát szükség, de nem elsősorban segélyekre, hanem valódi vidékfejlesztésre. Ám a felmerülő gondokat nem szabad globálisan kezelni, mert az általánosítás könnyen elfedi a valódi állapotokat. Közeli példa erre a kormányzatnak az orosz válsághoz való viszonyulása: a probléma nem nagy, a magyar külkereskedelem mindössze 4%-a tart ebbe az irányba. Országos szinten ez valóban így van, de a vizsgált terület néhány körzetében ez az arány az országos átlag ötszörösét is meghaladja, és ez itt már igen nehezen kezelhető problémákat okoz a munkaerőpiacon is. Nagyon fontosak tehát a további kutatások, a határ mente sajátosságainak minél pontosabb megismerése, hogy erre alapozva a helyi körülményekhez igazodó, valóban működőképes programokkal lehessen segíteni a terület felzárkózását. Fel kell hívni az ország gazdagabb területeinek figyelmét a keleti régió viszonyaira, hogy ne csak az árvizek alkalmával küldött segélyekkel segítsenek az itt élőkön. Sokan úgy érzik, hogy a számukra messzi területek fejlesztése az ő zsebükből veszi ki a pénzt. Rövid távon talán így van, de hosszabb távon tarthatatlan állapot az ország több részre szakadása, mert ez a nyugati országrész lehetőségeit is jelentősen csökkenti. Csak remélni tudjuk, hogy ennek felismerése nyomán a keleti határ mentén is megindulhat majd az igazi fejlődés, és már jóval kevesebb reményvesztett munkanélkülivel lép be a terület az egységesülő Európába.

Irodalom

- Baranyi B. (1999a) A határ mente fejlesztésének lehetséges irányai, kitörési pontok és a felzárkózás esélyei. *Északkelet-Magyarország és a határok (Északkelet-Alföld határ menti területének helyzete – a felzárkózás lehetősége és esélyei)* II. kötet. – Baranyi B. (témavezető–szerk.), Kecskemét–Debrecen, MTA RKK ATI. 463–473. o.
- Baranyi B. (1999b) A „periféria perifériáján” – a határmentiség kérdőjelei egy vizsgálat tükrében az Északkelet-Alföldön. – *Tér és Társadalom*. 4. 17–44. o.
- Baranyi, B.–Balcsók, I.–Dancs, L.–Mező, B. (1999) Borderland Situation and Periferality in the North-Eastern Part of the Great Hungarian Plain. – *Discussion Papers*. 31. Pécs, Centre for Regional Studies.
- Dancs L. (1999) Határon átnyúló kapcsolatok az Északkelet-Alföldön. *Északkelet-Magyarország és a határok (Északkelet-Alföld határ menti területének helyzete – a felzárkózás lehetősége és esélyei)* II. kötet. – Baranyi B. (témavezető–szerk.), Kecskemét–Debrecen, MTA RKK ATI. 329–370. o.
- Diebel A.–Szarvák T. (1997) A rendszerváltás vesztesei. Szociológiai vizsgálat eredményei egy határ menti falusi településen Bagamérban. *IV. Falukonferencia. A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig.* – Kovács Teréz (szerk.), Pécs, 314–322. o.
- Észak-Alföld. Magyarország régiói* 6. köt. (1997) KSH.
- Mező B. (1999) A mezőgazdasági vállalkozások helyzete az Észak-Alföld határ menti településein. *Északkelet-Magyarország és a határok (Északkelet-Alföld határ menti területének helyzete – a felzárkózás lehetősége és esélyei)* II. kötet. – Baranyi B. (témavezető–szerk.), Kecskemét–Debrecen, MTA RKK ATI. 285–328. o.

DISADVANTAGED SOCIAL CLASSES IN THE LABOUR MARKET IN THE BORDER REGIONS OF THE NORTHEAST GREAT PLAIN

ISTVÁN BALCSÓK

In the North-Eastern part of the Great Hungarian Plain unemployment has been far higher than the national average since 1990, and this causes an enormous problem both for the economy and the society. The large number of long term unemployed and Romany makes the situation of the examined territory even worse. In general, 70–80% of this ethnic group is constantly out of the legal labour market and it is estimated that they make the majority of hidden unemployment. Their chances to enter the labour market again are very limited.

The most serious problems of the labour market in the North-Eastern Great Plain borderlands are the constant lack of jobs, the high rate of an unskilled workforce and the long term unemployed.

It is the elimination of the unfavourable conditions first of all that will lead to a reduction of unemployment to the satisfactory level. This demands large-scale co-operation, government support and financial resources to develop the region.